

*Besançon Kardinal Başpiskoposu olan Saygıdeğer
Monsenyör MATHIEU'ya
ithaf edilmiştir.*

*Rahmet ve Gerçek birbirleriyle tanıştılar;
Adalet ve Barış birbirlerini öptüler.
İlahi, LXXXIV, 11*

PARİS
GARNIER KARDEŞLERİN KİTABEVİ
6, RUE DES SAINTS- PÈRES ET PALAIS-ROYAL, 215

1858

Editörden Kitaba Dair

Proudhon'un bu eseri 1858'de "*Garnier Kardeşlerin Kitabevi*"nce yayınlanan "*Devrimde ve Hıristiyanlıkta Adalet Hakkında - Pratik Felsefe Hakkında Yeni İkeler*" eserlerinin üçüncü cildir. Bu cilt içerisinde ise dört adet kitap yer almaktadır. Kitap Kardinal-Basençon Başpiskoposu Bay MATHIEU'ya hitaben başlar ve tüm hitapları ona yöneliktir. Metnin başından sonuna kadar Kilisenin ahlak olarak çökmüşlüğünü eleştiri konusu yapmaktadır. O, kendisini de bir devlet olarak ifade etmekten imtina etmememiz gereken kilisenin ahlaki bozulma ve yıkımın odağı olduğunu ifade etmektedir fakat modern dönemin yaygın fikri özelliklerinden biri olan, bir özden kökünü alan Yüce Adalet fikri ile Hristiyanlığın içinde yol almaktan da geri kalmaz.

İlk kitapta ilerleme ve ilerlemecilik fikri ele alınarak bu teoriyi eleştiriye tabi tutmakta ve bölümler halinde bekleneceği gibi kiliseyi ele almaktadır. Diğer taraftan Roma İmparatorlarından bazılarını ele alması ve değerlendirmeye tabi tutması bu kitabı daha ilginç kılmaktadır. Bir başka bölümde ise Edebiyatı ulusların ilerleme, bozulma ve çöküşüyle ilişkisi açısından ele alır. İkinci ve üçüncü kitaplarda evlilik ve aşk kavramlarının ilişkisi ve farklılıklarına dair hem Hristiyanlığı hem de gelenekleri eleştirmekle kalmaz, dönemin ünlü düşünür ve edebiyatçılarının –Jean Jacques Rousseau, Béranger, De Lamartine, Roland, De Stael, Necker De Saussure ve George Sand– eserlerini de ele alarak eleştirisinin konusunu yapar.

Dördüncü kitap ise *Ahlaki Yaptırım* başlığını taşıyor. Felsefe, vicdan, cezalandırma, rehabilitasyon, ceza hukuku eleştirisi bağlamında ahlak ve din ilişkisi; devrimci

hukuki dayanışma ahlak ilişkisi gibi problemleri ele alıyor.

Zamanında kendini ilk defa anarşist tanımıyla ifade eden, dönemin anarşistleri ve düşünürlerince misogynist (Kadın düşmanı), anti semitist ve hatta kimilerince sosyal-faşist olmakla itham edilen aile babası Proudhon'un bu kitabındaki eleştirileri hem edebiyat alanında hem de herhalükarda günümüz feminist yazınında da - olumlu ya da olumsuz yanlarıyla - ele alınıp değerlendirilmesi gereken değerdedir.

Kitabın çevirisini yapan Buket Şahin ise Türkçe okuyucunun daha iyi anlaması anlamında kitapta hiçbir dipnot olmamasına rağmen dipnotlarla kavram, kişi, olay ve çeşitli isimleri meşakkatli bir çalışma ile kitaba dipnot olarak eklemiş ve Türkçeye kazandırmıştır. Bu minvalde kendisi bir büyük bir teşekkürü hak ediyor.

Bahsi geçen bu eserin üçüncü cildi dört ayrı kitap halinde orijinal başlıklarıyla yayınlanmış olacak.

İyi okumalar.

~

Çevirmenden Kısa Bir Not

Çeviri yaparken yazarın bahsettiği yazarları ve eserlerini, ayrıca eserlerinde geçen kahramanların hayatlarını incelemem gerekti. Bir hikâyenin içine girip dilimize aktarma mücadelesi verirken onunla birlikte sadece bir kitabı değil, kitapta yaşayan ya da efsane yaşamların da hayatlarını aktarmak için sadece Proudhon'un bu kitabıyla sınırlı kalmadım. Zaten o da bunu istiyordu zannediyordum, bunu hissediyordunuz. Sanki kitabının bir yanında sizinle konuşuyor, benim yazdıklarımla yetinmeyin diyordu. Öyle zekice yazılmış ki, bu kitapta anlatılanlar sizi başka kitapları ve orda anlatılan kişi ve hikâyelerle bağlantılı başka hikâye ve kişileri okuyup anlamaya yönlendiriyor. Bu kitap iç içe geçmiş kitap ve hikâyelerden oluşuyor, kimi yerlerde yetersiz kaldığımı hissettiğim oldu. Çünkü ben yalnızca çeviri yapmadım, onun hikâyelerini hissettirmek için yol gösterdim. Öyle kelimeler kullanıyordu ki, bu kelimeler Fransızcada yok, eski Latince de ya da başka bir dilde de yok, delirdim. Sadece anlatısını güçlendirmek için yalınlığı ve dilinin kuralsız temizliği ile Fransızcaya kattığı kelimeler ve bana öğretmiş olduklarına şükran duyuyorum diyebilirim... kibar dille. Anlatısı ve öğrettiklerinde, bazen kızdıran bazen coşturan binlerce bilgi sistemi, yani güneş sistemi var. Bir kapsama sokarsak bunu, onlardan birinden fıskırmış aydınlık bir bilgiden süzülüp damlayan bir akıl ve duyunun ışığıdır bu. Yazarın kurmuş olduğu, anlatmak istediğini ifade ederken yaptığı olumsuzlukların, onun kendi anlatmak istediğini engellediği durumlarda anlatmak istediğini ifade etmesi için ona destek olduğumu hissettiğim zamanlar oldu, bazı kelimeler onun anlatmak istediğine mani olmuştu sanki; çünkü daha çok şey anlatmak istediğini seziyordunuz, ne kadar korkusuz

bir anarşist ve acımasız bir eleştirmen olduğunu düşün-
seniz de, hani dersiniz ya kelimeler kifayetsiz kalıyor
diye, zaten kendisi de destek istediğini de metinde his-
settiriyor ve bunu istiyordu.

Ayrıca bazı yerlerde kendimi kaptırıp, örneğin zama-
nımızda kullandığımız “domino etkisi yapar” şeklinde
ve buna benzer deyimler kullanmayı düşündüğüm ama o
dönemde kullanılmadığını düşündüğüm zamanımıza
özgü deyimler kullanmak aklımdan geçti, ama kalemim-
den geçmedi, bu beni biraz eğlendirdi diyebilirim, ken-
dime güldüm.

O zamanlar kullanılıp şimdi kullanılmayan kelime-
lere dair, ‘demek ki belki de dilin küçülmesi bu’ diye dü-
şündüğüm oldu. O zaman öyleyse dil de çıkarıcıdır, in-
sana benzer, bazı kelimeler kullanılmadığı takdirde çe-
kip gidiyor. Evrende iletişim aracılığı ile başka kelime
gelmezse onun dilin mantığı küçülüyor, dolayısı ile ev-
rensel mantık, iletişim küçülüyor. Ben de burada evren-
sel bir iletişim merkezi kurulmalı düşüncesi içinde ken-
dimi buldum.

Çok ilginç bir şey de bazı isimlerin tarihte de bulma-
nın imkânsızlığı oldu. İsimlerin sadece baş harflerini
vermiş, isimleri kendine saklamış, bilinmelerini isteme-
miş, ama bunları tabi ki başpiskoposun bildiğini biliyor;
nedenine gelince o da anlaşılıyor. Bu kişiler din adamları
ve din kadınları, uygunsuz ve ensest ilişkileri yani “iffet-
sizlikleri”nden bahsedildiği yerlerdedir bunlar.

Hani bir de şu Antikiteden gelen efsane isimler; tarih-
ten silinmiş gibilerdi ve onları bulmak da zor oldu, sa-
manlıkta iğne aramak gibiydi.

Bahsi geçen bu isimler ve bazı kavramların açıklama-
larını dipnot olarak ben koydum. Okuyucu kitabı okur-

ken özellikle buna dikkat ederse memnun olurum. Kitabın orijinalinde bu dipnotların hiçbiri olmadığından çevirmenin notu ibaresini koymaya gerek duymayıp sadece burada açıklama yapmakla yetiniyorum.

Bu evrensel yazın duygusunun, hissiyatının perdesini aralarken her kitap bir meşale olsun, geleceğimizi ve dünyamızı aydınlatsın diyorum.

Sevgi ve saygılarımla...

~

Besaçon Kardinal Başpiskoposu Olan Saygıdeğer Monsenyör MATHIEU'ya,

I

SAYIN MONSENYÖR,

17 Haziran 1789'da, Eyalet Meclisi'nin açılışından kırk beş gün sonra, soylular ve din adamları komünlerde toplanmayı reddederken ve Mahkeme oylamayı kafa kafaya reddederken, denizcilerine ayrılma sinyali veren bir kapitan gibi Papaz Sieyès, kafa kafaya oylamaya son verme zamanının geldiğine karar verdiği zaman dedi ki: ***İpleri kesiniz!***

Bu kelimeyle birlikte, Üçüncü Zümre¹ vekilleri kendilerini bir ulusal meclis olarak oluşturdular, kendi saf-ları dışında yapılan herhangi bir eyalet toplantısının ya-sadıışı ve kışkırtıcı olduğunu ilan ettiler ve bu güçlü ey-lemleriyle, iki inatçı düzeni, kötü niyetli kraliyet ailesini ve tüm geleneksel toplumu terk ederek, yeni şeylerle ala-kalı yeni bir düzenin açılışını büyük bir törenle gerçek-leştirdiler.

İşte o andan itibaren millet harekete geçti.

Üç gün sonra milletvekilleri kararlarını yemin ederek onayladılar; Fransa da onlarla birlikte yemin etti. 14 Temmuz'da Bastille alındı, 4 Ağustos'ta feodalizm taht-tan feragatini imzaladı, 6 Ekim'de kraliyet ailesi Paris'e sürüldü. Devrim yol almış gidiyordu... Hâlâ da buna de-vam etmektedir.

¹ Fransa'da eski rejimde, soylu ve din adamı olmayan, aralarında avukatlar ve tüccarlar olan çoğunluğu burjuva olan iyi eğitilmiş, kültürlü, toplumu de-ğiştirmeye ve Devleti dönüştürmeye istekli, nüfusun %98'ini oluşturan sos-yal hiyerarşide üçüncü sırada yer alan sosyal bir gruptur.

II

Bu incelememde geliştirmeyi önerdiğim fikir, Sieyès'in sorduğu Şeye benzer.

İlk iki cildimde² kilisenin adaleti tanımadığını, hatta ona düşman olduğunu, bu düşmanlığın dini düşünceden kaynaklanan Őüphecilikten kaynaklandığını kanıtladım; üstelik tüm dini anayasalarda da durum böyledir: Öyle ki, tıpkı 1789'da feodalizmin tüm biçimleriyle Üçüncü Zümrenin bir Şeye dönüşmesinin önündeki tek engel olması gibi adaletin gelişmesinin de önündeki tek engel teolojidir.

Peki ne yapmalı? Sieyès gibi cevap veriyorum: - İpleri kesiniz.

Bunu bu yeteneğim sayesinde insan yasalarının dolu olduğu çelişkilere rağmen iyi ve kötü hakkında sorgulanan aklın asla tereddüt etmediğini gösterdim; yasama organının belirsizliklerini yaratan Şey, kanunun nedenini insanlarda aramak yerine Őeylerde aramamıza neden olan Şey dini kaygılarımızdır: - İpleri kesiniz.

Özgürlüğün doğasını ve işlevini bugüne kadar herkesten daha iyi açıkladığıma inanıyorum ve yapılan çıkarım sayesinde okuyucu Őunlara ikna oldu; gerçekten özgür iradeyi felce uğrattırken, Yüce Adalet'in yükselişini durduran tek bir Şey Allah korkusu ve evrenin putperestliğidir: - İpleri kesiniz.

² Proudhon, birinci cildinde; Birinci İnceleme olarak *Adalet Sorununun Konumu ve İşlevi*, İkinci İnceleme olarak *Şahıslar*, Üçüncü İnceleme olarak *Mülkiyet*, Dördüncü İnceleme olarak *Devlet* üzerinde durur. İkinci cildinde ise Beşinci İnceleme olarak Eğitim, Altıncı İnceleme olarak *Emek*, Yedinci Çalışma olarak *Fikirler*, Sekizinci Çalışma olarak da *Bilinç, Vicdan ve Özgürlük* üzerinde durur.

İnsanın, aslında, ruhunu esir tutan bağların kopmasıyla, vicdanının enerjisi aracılığıyla erdem içinde yükselme yeteneğine sahip olup olmadığı şimdi anlaşılacak; eğer, yüzyıllar boyunca ve sola doğru yönelen ilahi izinle iyiliğin ve kötülüğün dengesi, kesin olarak ve fani bir bilgeliğin eylemiyle sağa doğru yönelirse; tek kelimeyle, eğer hukuk anlayışımız gerçekten gerekli etkinliğe sahipse... Çünkü kölenin zincirini kırmak ve kulübünün kapısını açmak yeterli değildir; yürüyebilmesi gereklidir.

İlk kez Hristiyanlığın başlangıcında soru sorulmuştu. Ve hangi koşulların birleşimiyle genel duygunun olumsuz yönde oluştuğunu ve sonuç olarak, lütuf teorisinin ve tüm Hristiyanlık sisteminin, insan erdeminin varsayılan hiçliği üzerine nasıl kurulduğunu gördük.

Bir asırdan beridir öneri yeniden gündeme geldi. Hristiyan çözümünün hakikatine meydan okundu, yol açtığı talihsiz etki fark edildi; ve burada, cesaret dolu bir Devrim tarafından desteklenen, oldukça insani bir felsefe karşıt fikri yüksek sesle dile getirmektedir. Dinin ister doğal ister vahiy olsun, fark etmez, ahlak açısından yararlı olduğu reddedilir; Yüce Adalet'in bu güçlendirmeye ihtiyacı olmadığı ileri sürülüyor ve ben açıkça ayırtılı olarak gösterdim ki her türlü teolojiden arınmış olandan başka gerçek bir erdem yoktur. Böylece Hristiyanlığı doğuran yargı parçalandı. Mesih ile birlikte, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki tüm tanrıların çürümeden etiklendiğini ve gözden düştüğünü ve sürekli fedakarlığın yürürlükten kalktığını görmek kolaydır. Ne Jakobenlerin ne de eklektiklerin bize yeni idoller ilham edecek kadar güçlü ciğerleri yoktu. Rousseau'nun dediği gibi insanlık doğası gereği erdemlidir; erdemli eylemlerde bulunması için de özgür olması onun için yeterlidir. Bunu kanıtla-

yan şey ise eskilerce yanlış anlaşılma ile birlikte ve yalnızca art arda birikerek sürüp gelen yüzyılların ortaya çıkarabildiği bu muazzam gerçektir, yani: insan özünde temel olarak mükemmelleştirilebilir, gelişip ilerlemeye yatkın bir medeniyettir, dahası türün sistemsel yapısında ve ahlakında sürekli gerçekleşen iyileşmeler dini etkiye atfedilemez. Düzeltme kendiliğindedir, özgürlükle orantılı, inançla ters orantılı olup doğrudan milletlerin vicdanından kaynaklanır.

İşte yeni felsefenin öğrettiği şey budur. Eğer gerçek doğru buyarsa, siz de benim gibi Monsenyör, dini düşüncenin artık dünyayla hiçbir ilgisinin olmadığını anlayacaksınız. Hristiyanlıktan sonra herhangi bir ibadet girişimi, insanların onaylamamasına ve mahkemelerin kinciliğine layık, akla, adalete, özgürlüğe bir hakaret olacaktır. Bu yüzden Sieyès ile birlikte tekrar ediyorum: – İpleri kesiniz.

~

BİRİNCİ BÖLÜM
İlerleme Fikrinin Eleştirisi

III

Kabul etmek gerekir ki ilerleme de, kendilerini onun gerçek resmi havarisi olarak ilan edenler tarafından daha önce özgürlük ve adalette olduğu gibi kötü muameleye maruz kalmıştır. İlerleme hakkında ancak şüphelerin ortaya çıktığı uzun tezler yazıldı. Biz yüksek seslerle, böyle garip bir şekilde tasarlanmış ilerici inanç itiraflarını kamuoyuna sunduk ki Bay de Lamartine'in adil ve onurlu bir insani duyguyla yaptığı gibi, bunlara bağlı kalmak isteyen herkes tereddüt etmeden ilerlemenin aleyhinde karar verebilsin.

Öncelikle İlerleme nedir, ilerleme ile neyi kastediyoruz? Bazıları için bu kelime hareketle eş anlamlıdır. "Yürüyoruz diyorlar ve bu dünyanın çehresi değişiyor: o halde..." Bu insan türleri sorunun ilk kelimesini bilmiyorlar. İlerleme, hareketten daha fazlasıdır ve bir şeyin hareket ettiğini gösterdiğimizde, ilerlediğini zerre kadar kanıtlamış olmayız.

Diğerleri için ilerleme hayati bir evrimdir, zaman içinde tanımlanan bir dizidir, belirli bir kendiliğindenliği fark edebileceğimiz organize edilmiş dolu bir şeydir, ancak hareket başlangıçta ilerlediğini gösteriyor olsa da daha sonra giderek yavaşlar. Sanki krizler, anayasamızın gerekliliğiyle a priori olarak ve belli bir düzen içinde belirlenmiş veya Tanrı tarafından gizli tutulan amaçlar doğrultusunda düzenlenmiş gibi; sanki insanın iradesine bağlı olmayan bu fiziko-sosyal geçişler dizisi, insanlığın ilerlemesi, özgür bir varlığın ilerlemesiymiş gibi!

Fikir de ayrıca çok zayıf bir şekilde tanımlandığında, en azından gerçeğin gerçekliğine dair herhangi bir kanıt sunulup sunulmadığını sormamalı: hakkında bir bilginin bile olmadığı bir gerçeği nasıl ortaya koyabiliriz? Ayrıca

ilerleme gerçeği, yandaşları tarafından ortaya konulanlardan başka bir Şey değildir; ayrıca alıntıladıkları en iyi anlamdaki tım evrim örneklerinde olduğu gibi, kötü yöndeki eşdeğer evrim örneklerine de karşı çıkabiliriz; tarihsel zamanların başlangıcından günümüze kadar toplumdaki tım ileri adımlarda olduğu gibi, telafi edici gerilemeler de vardır. Tartışmanın bugün içinde bulunduğu durumda, insanlıkta ilerlemenin mi, gerilemenin mi, yoksa statükonun mu olduğunu söylemek gerçekten imkansızdır.

Her Şey yapılmalı: Eğer ilerleme, bir gözlem olgusu olarak, hâlâ felsefe için bir arzu edilen bir Şey ise, en azından kelimenin manası ve eşyanın Őartları üzerinde mutabakata varmak için ben kendi payıma üzerime düşeni yapacağım.

Eğer okuyucu ilk çalışmalarımız hakkında herhangi bir Şeyi aklında tuttuysa, ilerlemenin, 1° yüzyıllar boyunca hareketlerinde, 2° onlara itaat eden yetiler üzerinde eylemleriyle kabul gören Adalet ve özgür irade ile aynı Şey olduğunu ve bunların, bütun diğerleri onu hissetmeden ve harekete katılmadan yeteneklerinden birinin içinde kendini geliştirmeyen sentetik bir varlığı ilerlemeleri nedeniyle değiştirdiklerini hissetmelidir.

Dolayısıyla bir ilerleme teorisinin tam ve doğru olabilmesi için aşağıdaki Őořulları karşılaması gerekir:

- a) Başlangıç noktasını özgür irade ve adaletten alın ve oradan kolektif insanın ve bireyin tım yetilerine kadar genişletin: aksi takdirde, bir melekedeki ilerleme diğerindeki azalmayla telafi edilir, ilerleme olmaz;
- b) Özgür irade ve adalet gibi her türlü kaderden azat olmalı;

- c) Gelişen, parabolik veya eş merkezli bir hareket değil, ileriye doğru doğrudan ve hızlandırılmış bir hareket sunun: öyle ki bu da dış bir etkiyi ima ederek ilerlemeyi her zaman saf bir kadercilik haline getiren şeydir;
- d) Nihayetinde günahın ve dolayısıyla tüm toplumsal çöküş ve gerilemelerin açıklamasını yapın.

IV

İstatistikler bize 1789 Devrimi'nden bu yana Fransa'da nüfusun yaklaşık on milyon kişi arttığını söylüyor, yani yüzde 40. Benzer bir artış Avrupa'nın tüm ülkelerinde de gözlemlenebilir. Bunu bir ilerleme işareti olarak mı görmemiz gerekiyor? Bu gerçeğin kökeni özgürlük ve adaletin gelişiminden geldiği sürece evet diye cevap vereceğim; tamamen organik ve ölümcül bir nedene atfedilecekse ise hayır.

Ancak zorluk burada yatıyor.

Büyüyün ve çoğalın! Büyüme ve çoğalma bizim türümüz ve diğer türler için ortaktır; yasa, yaşamı olan her şey için aynıdır ve yaratılıştan bu yana değişmemiştir. Bir yandan doğurganlık fazla artmadı; öte yandan, kişi başına düşen tüketim azalmadığından, nüfusun geçmişte olduğu gibi bugün de geçimliği orantılıdır; bu organizmadır, bu ölümdür; burada hiçbir ilerleme yoktur.

Hatta bildirilen nüfus artışının Yüce Adalet'le hiçbir ilgisinin olmadığını gösteren bir gerçek var: bu proleterlerin zorunlu göçüdür. Fazlalıklarını dünyanın başka bölgelerine akıtan, İrlanda, Almanya, Fransa, işi ve geliri olmayan bireyi ülkeyi terk etmek zorunda bırakıyorlar: topluma yük olan kaderciliğe daha fazla tanıklık eden ve ilerlemeye daha güçlü bir şekilde karşı çıkan başka neyi örnek verebiliriz?

İnsan türü, artan kalabalığıyla hayvanlar alemini bastırarak önüne mi geçiyor? Böyle söylüyorlar ve ben de buna inanmak istiyorum. Bu sadece bizim daha güçlü olduğumuzu ispatlar. İnsanı ortadan kaldırın, bu durumda ilerleme aslanlara ve ayılara geçer.

İlk bakışta daha olumlu görünen başka bir gerçek daha var:

Birkaç yıldır, bölgenin birçok noktasında ortalama yaşamda bir artış gözlemledik. Bu artış, hem zenginlik miktarının daha fazla artmasına hem de Yüce Adalet'in yeniden ortaya çıkmasını sağlayan daha iyi paylaşıma olanak sağlıyor.

Buradan hareketle iki şeye cevap veriyoruz:

Birincisi, eğer ortalama ömür arttıysa maksimum değer değişmez: öyle ki, bu artış sayesinde, doğa tarafından belirlenmiş ve yoksulluğun bizi düşürüp alçalttığı normal koşullara yavaş yavaş geri dönüyoruz. Bu bir onarımdır, ilerleme değildir.

İkinci gözlem olarak diyebiliriz ki ortalama yaşamdaki artışın, doğum sayısındaki orantılı azalmaya karşılık geldiğidir: öyle ki, sonuçta uzun ömürlülüğün önce çoğalma durur, bir tarafta kazandığımızı diğer tarafta kaybederiz: Bu nedenle örneğin 1850'den 1856'ya kadar nüfus önemli ölçüde artmadı. Bu tür gerçekler kesinlikle ilerleme lehine bir argüman değildir, tam tersine tanıklık ediyor.

Geçiş bakımından terazinin diğer kefesine bakarsak: İstatistik ortalama insan ömrünün bir artışına işaret ederken, aynı zamanda bünyelerde ve kişiliklerde de bir zayıflamaya da işaret ediyor: Bu yeni olgu kapsamında bir çöküş belirtisi mi göreceğiz? Ortalama yaşamdaki artışta ilerleme sinyali görmeye hakkımız olmasından daha fazla değil. Askere alınan askerlerimizin büyüklüğünün,

savaş ve kıtlığın onlara kaybettirdiği şeyi, uygun bir diyetle, bir veya iki nesil içinde yeniden kazanacağını ummak mantıklıdır: Hayatın tepkisi halk sağlığını düştüğü seviyeden normale getirirse her şey eski haline, statükosuna geri dönecektir.

Yaşamın hem kolektif hem de bireysel salınımlarını ilerleme fikrinin ima ettiği genel ve sürekli gelişmeyle karıştırmayalım: Bu bizi çocukça yanılsamalar yapmaya götürür.

Eğer insan ırkı varoluşundan bu yana sayı, boyut, güç, sağlık ve uzun ömürlülük bakımından sürekli olarak artsaydı ilerleme olurdu; çünkü hareket ters yönde meydana gelmiş olsaydı, sürekli olarak ve dikkate alınması gereken mücbir sebep kazaları hariç çöküş yaşanırdı. Ancak geleneklere ve masallara rağmen birini diğerinden daha fazla tasdik etmek için bir neden yok gibi görünüyor: Şeylerin nedeni ve genel denge orada aykırıdır.

V

Haydi Dünya'yı değiştirelim. Organik ölümlülüğün bizden esirgediği şeyi belki de ruh küresinde göreceğiz.

Türlerin toplamında, bilgi miktarında bir artış olduğu kesindir: Bu açıdan ilerlemeyi inkâr etmek mümkün değildir.

Ancak bu gerçek karşısında iki kabul edilemezlik gerekçesine karşı çıkıyoruz: Birincisi değişmezlik, aksi takdirde aklın melekelerinin azalması; ikincisi, yine değişmezlik, aksi takdirde sanatın gerilemesi.

Dolayısıyla zihin söz konusu olduğunda, hafıza, tasavvur etme ve anlama gücünün, gözlemlenen gerçeklerin ve çıkarım yapılan yasaların birikimiyle orantılı olduğu hiçbir şekilde kanıtlanmamıştır; örneğin Newtonlar, Kantlar ve Cuvierler, Aristoteles ve Arşimet'ten

daha büyük dehalardı. Bilim, bölünme yoluyla etki alanını genişletirken aynı zamanda bilimsel depo da doluyor. Ama hepsi bu: Zekâ kazanmaz, beyin fonksiyonu ise hep aynı kalır.

Bu bakış açısıyla *statükoyu* koruyacağımızdan emin miyiz?

Gençlikte entelektüel yetenekler orta yaşta olduğundan daha canlı olduğundan, benzetme yoluyla bunun türlerde de aynı olduğuna inanmak mantıklıdır; birçok kişi, ilk bilgi araçları olan matbaa ve cebir yardımıyla keşifte bulunmaktansa, dili yaratmanın, yazıyı ve sayıları icat etmenin daha fazla kendiliğindenlik, daha fazla güç, daha fazla deha gerektirdiğini anlayacaktır.

Sabanı icat eden Osiris tarıma tüm makinistlerimizden daha fazla katkıda bulundu; Krank milini büküp sertleştiren Daidalos, yer kabuğunu delegecek bu müthiş burguların sahibi olduğunu iddia edebilir; Dokumacı Arachne Jacquard'a bile galip gelir; bize patates hediye eden Parmentier, buğdayı bulan veya üreten bir yabancıyla karşılaştırılmaz; ayrıca üzümü ilk fermente eden Noé'nin keşfi için Lavoisier'in tüm keşiflerini verirdim.

Benzer tefekkürleri akla getiren modern icatlarımızdan bir tane bile yok. Endüstriyel ilerlememiz mutfak alanındaki ilerlemeye benziyor. Bize şarapnel yapmak için at, alpaka, Japon patatesi yememiz öğretiliyor; bu kıtlığın seyrini sürdürmesine engelleyemez...Ama ben kimseyi incitmek istemiyorum. Bir araya getirilen iki veya daha fazla fikirden yeni bir fikir üretiriz: İşte insan için icat yeteneğinin dönüştüğü nokta budur. Bizden önce eskilerin yaptığı da buydu ve biz de bunu tamamen aynı mutlulukla gördük. O tarihten bu yana ilkelerin sonuçlarını göz alabildiğine çizdik ve unsurlarımızın kullanımını özellikle çoğalttık: İlerleme bu mudur? Evet,

tek düşünce tarzına, içgüdüye sahip olan ve bunun dışına çıkamayan hayvanlarla ilgili olarak; kendimizle ilgili olarak, bunu inkâr ediyorum; Böyle bir ilerleme fikri bile çelişkili bir şeyler içeriyor; zira fikirler çoğaldıkça ve tefekkür devreye girdikçe sezgisel kendiliğindenlik daha yavaşlar. Bir denge var; ilerleme ile ilgili ise hiçbir şey yok.

VI

Sanata gelince, o başka bir şeydir.

Bilimde sezginin yoğunluğu bir dereceye kadar tefekkürün genelliğiyle telafi edilirken ve hareket akılda fazla bir kayıp olmadan kendi rotasını takip ederken, estetik bir gelişme yaşayan halklarda tam tersine, sanatın birkaç yıl içinde sosyal devletin gerektirdiği mükemmellik noktasına ulaşmasını, sonra durup gerilediğini ve dünyada hiçbir şeyin ne felsefenin ne bilimin ne teşvikin ne devrimlerin bu gerilemeyi engelleyemediğini görüyoruz. Gittikçe keskinleşen bir farkındalıkla, giderek daha akılcı bir sanat anlayışıyla, sanatçı çaresizliğinin arttığını hissediyor; o bir resimleyici, bir aydınlatıcı, dahası biraz da bir kopyacı ve bir intihalcı oluyor. Bugüne kadar istisnasız bir okul gerçeği olarak gençlere öğretilen bu olgu, ilerleme konusunda insanı titreten bir şey değil mi?

Eleştirilere güvenmek zorundaysak, harflerle ilgili olarak da aynı gözlemi yapıyorum. Kelime dağarcığı genişliyor; dil tazeliğini ve güzelliğini ancak bir an korur. İlgiler, tutkular, duygular, şekil, tavır ve görünüş değişikliğine uğrarken, başka bir ifade gerektirebilirler. Sanki güzel konuşma sanatı ilk kalıbına zincirlenmiş gibi, konuşma ihmal edilir, sıradan ve yanlış hale gelir. Felsefe, diyalektik, teknoloji geliştikçe şiir söner. Tiyatrodan burjuva sohbeti trajediyi kovup uzaklaştırır ve estetik duygunun yokluğu o kadar fazla olur ki, seyirciler ve

oyun yazarları buna bir ilerleme olarak hayran olmaya başlarlar. Edebiyat tüm çabalarına rağmen geçip gittiğini hissediyor ve hatta bunu ilan ediyor. Yetmiş yıldır Fransızca harfler çöküş halinde. İngiliz edebiyatının sonu çoktan geldi. Ruhun ve aklın en yüksek yetileri, bu özgürlüğü en iyi verenler, insanlıktaki en iyi şeyler zayıfladığında gelip benimle ilerlemeniz hakkında konuşacak mısınız?

VII

Sanayiden ve onun sermayesinden bahsedelim. Bu ilerilerin zaferidir. Onlar kendilerini beygir gücü olarak sayıyorlar. Maden ocaklarının değerini biçiyorlar; lokomotiflerini, vagonlarını, raylarını, gemilerini, bobinlerini, değirmen taşlarını sayıyorlar; demir hatlarının ve telgraf tellerinin dünyayı kaç kez dolaşacağını hesap ediyorlar; pamuklu bezleriyle kaç kilometrekarelik alan kaplayacaklarını, üst üste dizilmiş madeni paraların kaç metreküpü temsil ettiğini hesaplıyorlar. Bankanın raporları, vergi gelirleri, milyarlarca dolarlık kamu borcu ve ipotekler karşısında sevinçten bayılıyorlar.

- "Borsa'da, ilerlemeye hayranlık duymamız gerektiğini, tapınağında olduğu gibi birlikteliğin ve çalışmanın harikalarını görmemiz gerektiğini söylüyorlar. Ah! İdeolojiniz, özgürlükleriniz ve haklarınız için bizi bağışlayın! Zenginlik işte olumlu bir fikirdir. Zenginlikle refaha kavuşuruz, refah ve esenlikle bilgelige, bilime, erdeme kavuşuruz; sanatın kendisi ve şiir bizi başarısızlığa uğratmayacaktır. Şüphesiz hâlâ iyileştirilecek pek çok ıstırap, dindirilmesi gereken pek çok acı ve eğitilecek çok fazla cehalet var ama siz kendiniz şunu diyorsunuz: **Hiçbir şey sıfır zamanda tamamlanamaz.** Peki tüm acıların, tüm hataların ve tüm suçların ilk nedeni ve özeti olan

sefalete ZENGİNLİK'ten daha güçlü bir panzehir sunabilir miyiz? ...”

Buna istinaden biz oradayız. Bir zamanlar kraliyet söylevlerine havale edilen artan refah, spekülasyon dolandırıcılarının yanı sıra rant peşinde koşan sessizlikçilerin de ortak sıradan bir meselesi haline geldi. Bu beyler ortaya çıkıp imza atınca insanlık yürür. Ayrıca taahhüt edilen sermayenin bu gürültüsünün, bir araya getirilen ayrıcalıkların, toplanan ikramiyelerin, havaya uçurulan taşların gürültüsünün onları tamamen yanılttığı zeki insan sıkıntısı yok. Bir Borsa El Kitabında çalışmalarını kamuoyunun ve iktidarın kendisinin alkışlarıyla kınadığım endüstriyel feodalizm hakkında, ilerlemeyi anlamadığımı, bu konuda yeterince eleştiri yapıldığını ve benden yıkımlardan başka bir şey beklenildiğini bana söylemenin bir yolu yok muydu? Rantla beslenenler, rant artınca ilerleme olduğunu görüyor. Ya peki bunu ödeyenler?... Her zaman aynı akıl: Konuşma ile ilgili kaşıntı, düşünmemek, düşünme ile ilgili yetersizlik... Aslında, fikirlere karşı kayıtsızlık ve ahlaki duygu eksikliği söz konusu.

Ticarette bir artış, gelirden bir artış, servette bir artış, dolayısıyla ortalama refah toplamında bir artış olduğu söyleniyor.

Yanlış hesaplama ve yanlış sonuç.

Ticarette bir değişim, gelirden bir değişim, servette bir değişim var, bunların hepsi endüstriyel demokrasiyi oluşturan çok sayıda küçük sanayinin zararına ve şimdi yeni feodalizmi oluşturan büyük sanayinin yararına oldu. Bu genel harekete, maliyet tasarrufunun bir sonucu olarak trafikte de belli bir artışın eşlik ettiğini varsayarsak, bu artış, eskiden bağımsız olan ve bugün maaşlı ça-

lısan, küçük burjuvaziden proletaryaya düşmüş olan üreticilerin madunlaştırılmasıyla telafi ediliyor. Önceden günde on saat çalışan bir adam 3 frank kazanıyordu. Onu aynı fiyata on iki saat çalıştırmanın bir yolunu buluyorlar ya da ne çalışma süresini ne de maaş miktarını değiştirerek, tüketim maddelerinin fiyatını %20 artırıyorlar. Bu da aynı anlama geliyor: Farktan yararlanan girişimci, kapitalist, komisyoncu için ilerleme; farktan yararlanamayan, onu kaybeden işçi için başarısızlık... İlerleme hiçbir şeydir, demiyor muyum? Sömürülenlerin sayısı eskisinden daha fazla olduğundan dolayı bir gerileme söz konusu.

Güçler, sanayi kurumları, kapasiteler, işler, ürünler, gelir, ücretler, kiralar, indirimler, karlar, sigorta primleri, vergiler vb. ile ilgili kesin bir denge kurulmadan ekonomik düzende toplum yararına hiçbir ilerleme olmaz.

Oysa her şeyin eşitsizliğe göre düzenlendiği, dolayısıyla her şeyin sahte olduğu bir ayrıcalık, koalisyon ve tekelleşme rejimi altında yaşıyoruz: Sanayi sahte, ticaret sahte, mülkiyet sahte, iyileştirmeler sahte, dengeler sahte, dolayısıyla muhasebe sahte, raporlar yanlış, hizmetler skandal derecede abartılmış veya değeri düşürülmüş, ürünler hayali, gelirler sermayeden alınmış ve yirmi yıl önceden tüketilmiştir.

İstatistiğin kendisi yanlıştır ve ortalamaları en büyük yalanları gizlemektedir. Aslında, eğer dağılım çoğunluğun eskisinden daha fakir olmasını sağlayacak şekildeyse, toplam servetin artmasının ne önemi var? Daha da önemlisi, dolaşım yalnızca hisse senedi alım satımına fayda sağlıyorsa, bu zenginliği körüklemenin, bu madeni paraları yuvarlamanın ne anlamı var?

Son beş yılda borsada en az bir milyar kazanıldığı ve en fazla kırk kişi arasında paylaşıldığı söyleniyor. Bu

bahsettiğimiz milyar, bu milyar, şu anda henüz kurulma aşamasında olan ve her şey dikkate alındığında sermayelerinin %10'unu getirmemiş şirketlerden geliyor. Yani bu bir yer değiştirme hareketinin ürünüdür. Sermayenin ve endüstrilerin bu hareketi, şirketlere hizmet eden çok sayıda işçiye ne gibi avantajlar sağladı? Daha fazla bir mutlak bağımlılık, maliyet artışı ve sürekli istihdam beklentisinden başka hiçbir şey değil.

Zenginlikteki artışın sonunda proleterlere ulaşacağını, tıpkı hükümetin devlet rantçılarının varlığıyla ilgilenmesi gibi, kitlelerin de zengin bir aristokrasinin varlığıyla ilgilendiğini boş yere iddia ediyorsunuz. Sanayi feodalizminde bu ilerleme matematiksel olarak imkansızdır. Bugün yaptığını yarın da yapacaktır, onu yapmadan duramaz. Yanlış terazi, yanlış ağırlıklar, yanlış ölçümler, yanlış girişler, yanlış istatistikler: İşte bu onun ilkesi, onun düşüncesi, onun yöntemi, onun adaleti, onun amacıdır. Ondan bu varoluş şartını çıkarın, onu öldürürsünüz.

Yani bu sistematik eşitsizlik rejimi altında ne yaparsanız yapın, bu çemberin içinde dolaşıyorsunuz, bu da şunu özetliyor:

İnsanların kendiliğinden çoğalmasa geçim açığına yol açar;

Geçim sıkıntısı işin ağırlaşmasına yol açar;

Bolluğu geri getiren çalışma, yeniden nüfusun artışına neden olur ve dolayısıyla bu sonsuza kadar devam eder.

Ama hepsi bu değil.

Çalışmak, kendi dehşetiyle, endüstriyi, bilimi, sanatı, kısaca tek kelimeyle aşırı uyarır.

Aklın heyecanı duyarlılığı artırır, ideali genişletir, ihtiyacı orantılı olarak çoğaltır, yoksulluğu daha da çekilmez hale getirir.

Şimdi, yüz nesildir bu dişli çarkla döndüğünüzde, nasıl bir yol alacağınızı ve ne elde edeceğinizi biliyor musunuz?

Varoluşunuzun normal süresini bir dakika bile uzatamayacaksınız: Bu kanıtlanmıştır;

Ne boyunuza bir milimetre ne de kaslarınızın gücüne bir kilogram bile ekleyemeyeceksiniz: Bu da kanıtlanmıştır;

Bilginizin miktarını arttırsanız bile, aklınızın ve ruhunuzun gücünü arttırmış olmayacaksınız: Bu da aynı şekilde kanıtlanmıştır;

Nihayetinde tüm sanayi sektörünüz size her çalışma gününüz için bir dakika daha fazla dinlenme süresi kazandırmayacak, tam tersi olacak: tüm bunlar tam anlamıyla kanıtlanmıştır.

Ancak yorulmak nedir bilmeden çalışarak zenginlik ihtiyacınızı kısıktırıp azdırarak; beyninizi aşırı bir şekilde uyarıp duyarlılığınızı haddinden fazla geliştirerek; nüfustaki kaçınılmaz artış ve birçok ekonomik dışlinin karmaşıklığı nedeniyle varlığınızı giderek daha istikrarsız hale getirerek, özgürlüğünüzün ve yaşamınızın risklerini hesap edilemez bir oranda artırmış olacaksınız.

Sonra arkasından endişe, umutsuzluk, kıskançlık, sağır nefret gelecek; sonra iç anlaşmazlıklar, sınıfların savaşları, mülkiyetlere saldırı, siyasi devrimler, ardından katliamlar ve toplu tahliyeler, işten çıkarmalar, yok etme konusunda her zaman insanla aynı fikirde olan doğanın asla başarısız olmayacağı, size cömertçe sunacağı belalardan bahsetmiyorum bile.

Bundan sonra yeniden başlayacaksınız: Bu da sizin ilerlemeniz olacak!...

VIII

Geriyeye ahlak kalıyor. Buradaki belirsizlik ise iki katına çıkıyor.

Bir bilim olarak ahlak, Hristiyanlığın kuruluşundan bu yana giderek daha fazla ihmal edilmiştir. İncil'in, ahlakın, ilahi bir ahlakın en yüksek kanunu olduğu yönündeki yaygın görüş, bu incelemeden muaf tutuldu. Özgür akıl ancak Descartes ve Spinoza'dan bu yana bunun peşine düştü ama ne kadar yetersiz sonuçlar elde etti! Filozoflar, metafizikleriyle Hristiyanlığı yeniden başlatmaktan başka bir şey yapmadıklarının farkına bile varmadan, sonunda Hristiyanlığa ulaştılar. Onların hukuk ve ahlak teorileri, teolojinin sadece yetersiz bir sonucu, İncil'in bir taklididir. Yazarların karşıtlığına rağmen, mantığın zorlamasıyla her zaman ailenin ve tüm özel yaşamın gevşetilmesine, zekanın bozulmasına, yönetimin mutlakiyetçiliğine ve koşulların eşitsizliği sonucuna ulaşırız. Hiçbir şekilde eski ahlakçıların dürtülerini takip etmedik. Konfüçyüs ve Sokrates'in benzerini nerede bulabiliriz? Portico okulumuz nerede? Hatta boş abartılar saçarak alaycı okulumuz nerede diyeceğim? Epikuros okulumuz nerede?

Ve eğer on sekiz yüzyıl boyunca spekülasyon bir hiç olarak kaldıysa, pratikte kendimizi övdüğümüz şeylerin daha fazlası var mı? Üniversiteden istifa eden filozof ve ilerlemenin destekçisi M. Vacherot, Revue de Paris'te (15 Eylül 1856), Beyefendiler Pierre Leroux ve Pelletan'ın teorileri hakkında yorum yaparken ve Pelletan ile birlikte M. de Lamartine'in cesaretinin kırıldığını belirtirken, melankolik şairin böyle bir iddia karşısında fazlasıyla eğleneceğini dürüst bir şekilde kabul ediyor.